

Borbás györgy

A SZABADSÁGHARC SZOBRAI

Zala György

1848-49 eseményei különösképpen a világsi fegyverletételt követő kegyetlen leszámolás, a honvédtábornokok aradi kivégzése eleve- nen élt a nemzet emlékezetében. Kossuth 1883. március 15-én Aradot a magyar Golgotának nevezte. A társművészetekben Arany János A walesi bárdok című verse, A kőszívű ember fiai egyikének, Baradlay Jenőnek sorsszerű elítélése és Pöltenberg Ernő akasztásának jelenete, Tornyai János Aradi vértanú című festménye ezidőt a legismertebb művészi ábrázolások.

Arad megyében már 1861-ben gyűjtés indult a vértanúk emlékművére. Az adakozók között a magyarok mellett sok román, német és szerb nemzetiségű is akad. Ebből fedezték 1874-ben a vár közelében az úgynevezett „vesztőhelyen” egy kőoszlop felállítását, melyet aztán ugyancsak közadakozásból 1881-ben márványobeliszkkal cseréltek fel. Ez ma is a megemlékezések színhelye. Új helyzet teremtődött, amikor 1867. június 8-án a király és a nemzet közötti teljes kibékülés jeleként az ország által a királynak felajánlott szokásos koronázási ajándékot, százezer aranyat, a királyi pár a honvédek segélyezésére fordította.

Egy hét múlva, július 15-én már az aradi „Alföld” című napilapban Tiszti Lajos szerkesztő lelkes felhívást tett közzé a tizenhárom vértanú méltó emlékművének felállítására. A gyűjtőíveken tíz év alatt a tervezett összegnek mintegy a fele, 51 000 Ft gyűlt össze. Az 1876. június 14-én újjászervezett szoborbizottság előlegezett pályázatot írt ki. A beérkezett tizennygy pályaművet Pulszky Ferenc, Than Mór és Steindl Imre bírálta. Az első díjat 250 aranyat Huszár Adolfnak ítelték. A hatvan ezer Ft-ra gyarapodott szoboralap kiegészítésére egyforintos nyugtákra 21119 forintot fizettek be. A pénzintézetek az Aradi Első Takarékpénztár felhívására 23000 Ft-ot ajánlottak fel.

Huszár Adolf az 1883. december 29-én megkötött szerződés után alig egy évig - 1885. január 21-én bekövetkezett haláláig - dolgozhatott a harminchét láb magasra tervezett emlékművén.

Elhunytával az ígéretes tehetségű fiatal művészre, Zala Györgyre várt az országos érdeklődéssel kísért emlékkállítás befejezése, végleges kivitelezése. Arra kérték megbízói, hogy ragaszkodjon Huszár pályadíjnyertes tervéhez. *„Zala azonban sokkal eredetibb és önállóbb művészi egyéniség, hogy sem egy más művész fölfogását és kész tervét egyszerűen magáévá fogadhatta volna s beható tanulmányozás után arra a következtetésre jutott, hogy az egésznek csak az alapeszméjét tarthatja meg...”* A franciás iskolázottsággal, tüzzel, merész hévvel átdolgozott emlékmű hazai iskolát teremtett. A szobor magva, alapeszméje a realiztikus elemek - a vértanúk domborműves plakettjei - az allegorikus főalakokkal, a talpazat csúcsára állított Hungáriával és a középső mező négy, szinte önálló kompozícióban megfogalmazott *Harckészség, az Áldozatkészség, az Ébredő Szabadság* és a *Haldokló harcos* - szoborcsoportokkal váltak teljessé. Az allegóriák idézték fel, értelmezték és emelték ragyogó erkölcsi példa magaslátára a tizenhárom hősnék az eszméért, a hazáért megalkuvás nélkül vállalt magasztos véráldozatát.

Zala elsőként a legsikeresebb részlet, a Harckészség mintázásával készült el. Az *Áldozatkészséggel* együtt 1887. júliusában vette át a szoborbizottság, majd a Képzőművészeti Társulat az évi őszi tárlatán már az Ébredő Szabadság bronz alakjával állította ki. Itt a római harcost ábrázoló kompozíciónak ítélték a Trefort Ágoston által 1886-ban alapított

Állami Nagy Aranyérmét. Az Ébredő Szabadság kétalakos kompozícióját aztán a belga kormány saját költségén mutatta be a brüsszeli világkiállításon, ahol díjat nyert. A Haldokló harcos 1888. májusában került Tonzbain ércöntödéjébe.

Zala György októberben fogott a főalak mintázásához, aztán 1889. május első napján vehette át Salacz István polgármester, a szoborbizottság elnöke és Pluszky Ferenc a Hungária agyagmintáját. A francia minták, illetve az amerikai Szabadság-szobor előképe lebeghetek az alkotó előtt a Hungária mintázása közben. Alakját a Nemzeti Múzeum történelmi emlékei - fején Szent Margit koronája, baljában Szent István kardja - motívumai felhasználásával hitelesítette. A vértanúk - Damjanich János, Nagy Sándor József, Aulich Lajos, Török Ignác, Schweidel József, Pöltenberg Ernő, gróf Vécsey Károly, Lázár Vilmos, gróf Leiningen-Westerburg Károly, Kiss Ernő, Lahner György, Dessewffy Arisztid, Knézich Károly (egy-egy hatvanhárom centiméter átmérőjű, kiemelkedő körplakettre, medallionra mintázott „haut”, magas domborművű arcképei Huszár Adolf eredeti tervén sülyesztett szögletes alapon, lapos reliefek voltak. 1890-ben már az utolsó három arcmost mintázta a művész.

A szobor aranybetűkkel vésett felirata

1849. október 6. (homlokzat)
A MAGYAR NEMZET TIZEN- (bal oldal)
HÁROM VÉRTANÚNAK
EMELTE A HONFI EGYLET (jobb oldal)

A szobrot 1890. október 6-án leplezték le országos ünnepség részeként. Erre az alkalomra meghívták Kossuth Lajost és nővérét, a kivégzett tábornokok még élő rokonait, Munkácsy Mihályt feleségestől, természetesen az alkotót, továbbá Klapka Györgyöt, Pulszky Ferencet. Az ünnepség alkalomával aranyéremmel tüntették ki Kossuth Lajost, Klapka Györgyöt, Perczel Mór, Pulszky Ferencet, Zala Györgyöt. Ezüst emlékérmét kaptak Damjanich özvegye, Schweidel Albertné, Schweidel tábornok két lánya, Lahner György özvegye és leánya, Leiningen-Westerburg özvegye, fia és leánya, Dessewffy rokonai, Lázár Vilmos mostohagyermekéi és mások. A távolmaradottak - Kossuth és nővére, Perczel Mór, gr. Teleki Sándor, gr. Vécsey Károlyné - táviratot küldtek.

Az ország minden részéből érkezett vendégek 288 koszorút helyeztek el a szobor tövében. Az avatóbeszédék között Palágyi Lajos pályadíjnyertes ódáját a nemzeti színház egyik művésze szavalta el.

Hungária alakját félméteres magasságban is elkészítették. *„Most azt tervezik, hogy a kis Hungária-alakot ezüstbe öntik, s elküldik Kossuth Lajosnak a szoborleplezés aranyérmével együtt, kifejezésül a nagy hazafi iránt érzett általános hódolatnak.”*

Nem csökkent a szobor művészi értékét, hogy az avatás után az aradi szoborbizottság 19.000 forintot visszatartott, kifogásolván, hogy az emlékmű mauthauseni helyett sziléziai gránitból készült, és a két lábbal alacsonyabb talpazat elemei között nagyok a hézagok. Dr. Szabó József egyetemi tanár, geológus, Steindl Imre műegytemi tanár az új országgház tervezője, valamint Gerenday Béla szobrász, *„a szobrászati köfajok alapos ismerője”* és a kivitelező Andretti Anzelm kőfaragó közreműködésével sikerült a vitákat elsimítani, a kisebb hibákat javítani.

Az emlékmű ellen már 1919-ben a helyi türelmetlen román vezetők mozgalmat indítottak, mondván hogy a magasba emelkedő főalak, talpazatában a Hungária-vésettel az ezeréves Magyarországot, a románok elnyomását jelképezné. Hatására előbb bedeszéskázták, majd 1924-ben eltávolították. Hosszú ideig a lovardában, aztán a várakokban tartották. Restaurálására, újra állítására az utóbbi évtizedekben többször - 1954, 1957, 1974-ben majd 1990-ben - történtek kezdeményezések, hiszen a szobor a két nép történelmi megbékélésének, baráti közeledésnek, kölcsönös tiszteletének tartalmas szép szimbóluma.

Sajnos, a *Harckészség*, az *Ébredő Szabadság* és az *Áldozatkészség* gipsz tervei a háborús ostrom idején megsemmisültek. Azonban a vértanúk arcképeinek másolatai itthon is megmaradtak. A Baththyány-család ikervári utódai által 1900-ban a szombathelyi premontrai gimnáziumnak adományozott gipsz másolatok jó állapotban, szépen tervezett, fából épített alapzaton az aulában évről-évre keretezik az iskolai megemlékezést. De a Ceglédi Kossuth Múzeumban az aradi származású Kreith Bélától ajándékba kapott pantheon jödeje raktárban várja, hogy újra méltó módon a közönség elé kerülhessen abban a városban, ahol elhangzott Kossuth híres beszéde, s amelynek hálás lakossága nyolc vértanúról utcát nevezett el.

*

A nemzet emlékének mementóját, Zala György első emlékművét a tragédia, a gyász jegyében emelték. A dícsőséges napok felmutatására, emlékének szoborba foglalására csak ezután került sor, s történet kísérlet. A szobrász előbb Budavár 1849. május 21-i bevételének hőseit megidéző honvédszobor elkészítésére kapott megbízást, majd az 1891. évben meghirdetett, s máig megvalósítatlan szabadságharc-szobor pályázaton vett részt. Ez a sajtós időrend szabta meg Zala pályáját, mintegy előrevetítve az idő különös, fátumszerű fogságát egész működése, életműve alakulásában.

Budavár bevételénél elesett honvédek jeltelen, közös sírjára évente május 21-én elhelyezett virágcsokrok, koszorúk mellett már a '60-as években méltó emléket kívánt állíttatni a főváros, hiszen a legyőzöttekre 1852-től a Hentzi-oszlop emlékeztetett a Szent György téren. De szép egyéni kezdeményezések is voltak. *Szokoly Viktor* és *Emich Gusztáv* az általuk kiadott Honvéd-album jövedelméből mintegy kétezer forintot szánt az emlékoszlopra. Halász László pedig 1874-ben már tervet is készített.

Ávárosház-térre szánt szerényebb emlék tervét hamarosan elvetették. *Izsó Miklós* is készített kisméretű agyagvázlatokat. Az egyiket elesett honvéd szorította melléhez a zászlót, a másikon rohanó honvéd tört előre kivont karddal és felemelt lobogóval.

Közben a főváros a tabáni temetőben köemléket emelt a honvédek sírjára.

De nem voltak tétlenek a honvédegyletek sem. 1871. őszén a budai és óbudai honvédegyesület közgyűlése *Szenácssy Sándor* honvédszázados és főorvos elnökletével kilenc tagú szoborbizottságot bízott meg a gyűjtés megindításával.

A tervezett emlékmű helyét a Krisztinavárosban, aztán a dunaparti Fazekas (Szilágyi Dezső) téren gondolták, majd a sajtó, a hírlapok támogatásával a vár legszebb terét, a Díszteret választották. 1887-ben az országos támogatás elnyerésére az Országos Honvédegyülés elé terjesztették a szoborállítás ügyét. A kibővített bizottság elnöke *Ivánka Imre* lett. A gyűjtést a polgárság kisebb összegekkel támogatta. A legtöbb felajánlás 500 forint volt. A főapátságból *Kruesz Krizosztorn* pannonhalmi apát, *Oltenau* akkori görög-katolikus püspök, *Raskoványi* nyitrai és *Bonnaz* csanádi püspök járult hozzá. Fiume városa kétszáz forintot adott.

1888-ban Ybl Miklóstól kértek véleményt a szobor magasságára, majd az összegyűlt harminc-

hatezer forint birtokában *Zala Györgyöt* 1889-ben megbízták a tervezéssel, teljes szabadságot biztosítva számára. Előbb *Lechner Ödönnel* fogott a munkához. Első tervén a hatszögű fekete gránitoszlopon a honvéd baljában zászlóval, jobb kezében feltűzött szuronyos puskáját nyugodtan leeresztve állt, a talpazaton Hungária alakjával. A tervet bemutatták a közönségnek is. A városligeti „Jó szív” bazár fényes árucarnokai között felállított sátorba belépődíj ellenében lehetett bejutni. A bevétel jótékony célra fordították.

Ezután *Schickendanz Albert* műegyetemi tanárral folytatták a tervezést, de Zala az aradi emlékmű miatt Hungária alakjáról lemondott.

1890-ben a bizottság megtekinthette az új mintát, és tagjai kifejezték meglepedésüket. A Honvédegyesület az alkotóval közös helyszíni bejárásán 1891. április 15-én tűzte ki a felállítás végleges helyét.

Duckerst budapesti belga főkonzul közbenjárására a brüsszeli *Compagnie les bronzes* állami ércöntő vállalta az öntést, rövid határidővel. A művész halálából a gipszintát a belga állami múzeumnak ajándékozta. Az 1892. október elején hazaszállított és felállított szobor halottak napjára tervezett avatástát 1893. május 21-re halasztották, s emiatt az áldozatos, lelkiismeretes munkát végző szoborbizottság lemondott.

Az elkészült szobor magassága négy méter nyolcvan centiméter. A tér közepétől feljebb, a Tárnok és Úri utca közötti házak előtt áll. Az Esztergom környéki pátyi sárgás kőből faragott talpazaton a felírás:

1849. május 21.
Szabad hazáért

Fölötte babérág bronzból, és aranyozott csillag. A babérágat átfogó szalagon felirat: „A névtelen hősöknek”

tusz, napvirág - mind-mind egy-egy eszmét jelképezett. Hármas szalagján: „Harczuk az igazak harcza volt: Győzelmük a nemzet diadala”, „A magyar nők”. A harmadikra

ben leplezték le az emlékművet. Nem volt hivatalos ünnep. A kormány és a katonaság távolmaradt. Ott volt azonban az ország legkülönbözőbb vidékéről összesereglett 1800 öreg honvéd, köztük Klapka 48-as Nyakó nevű trombitása és a 89 éves Gyurkovits Mátyás nyugdíjas fővárosi tisztviselő. De eljött Holló Ernő nyugalmazott altábornagy, gr. Eszterházy Miguel ny. ezredes, Komáromy László, Alvinczy Avelin honvéd őrnagy és még sok száz tiszt.

Előkerültek a láda mélyén őrzött díszes honvédöltözetek is. Volt köztük régi Károlyi-huszártiszt arany kardbojttal, Lehel-huszár kék egyenruhában, Hunyadi-huszár kék gúnyában, dolmányban, ostorral. Az emelvényen álltak Damjanich János és Gáspár András honvédtábornokok özvegyei.

Dr. Szénássy Sándor ismertette a szobor történetét, emlékbeszédet Degré Alajos mondott, és Bartók Lajos országgyűlési képviselő szavalta el *Óda a budai honvédemlék leleplezésére* című versét:

Lenn nyugszanak mély sírvölgyben a bátrak,
Kik föl, kevély bércz fokára törtek,
Kik visszavívták a fejedelmi várat.
S majdnem királynak szívét, nemzetöknek,
De fönn a vár, s a vár fölött ragyogva
Emiékök áll s néz szomszéd csillagokra,

3 **A**G á s p á r

Andrásné elnökletével létrehozott honleányi alapítványban támogatták a kezdeményezést, hogy a főváros lelkes hölgyei is részesüljenek az ezeregyszáz elesett honvéd emlékének megőrzéséből. Egy díszes bronzkoszorút rendeltek Zala Györgynél. A hatalmas koszorút pálmából, babérból és „beszélő virágokból” formálták meg: rózsa, lilium, álomhozó mák, krizantémum, harangvirág, ló-

Mert legmagasabb pont a haza felett:

Hol jelben él a hős hazaszeretet!

Az alkalmi óda versezetének sorai mellett az avatásról készült fotográfiák is megőrizték a felemelő pillanatokot, a résztvevők csoportjait. A szemléletes beszámoló az alkotókról jegyezte fel: „...Egyszerre felhangzott: „Éljen Zalai” kiáltás és sok ezer ajk éllette a teremő művészt, a ki ott állt a dobogón két petőfi-atíllában, hímzett fekete szűrben, kardosan, mint a régi idők daliája. Mellette ott szerénykedett a talapzat készítője, Schickedanz Albert tanár és műépítész.”

Zala György pályája kezdetén megalkotott két köztéri műve egyaránt valóságos helyszínen (vagy annak közelében) került felállításra. Aradon a kivégzés színhelyéhez közel, a Szabadság téren, a budai várban a Dísz-téren a Krisztinaváros felőli bástyák tövében, ahol a honvédek először törtek a várba. Így a lélektani, dramaturgiai helyzet véglegesen ellentétes tartalmi, érzelmi közelítést kínál.

A két összetartozó esemény élményéből származó mű ismeretében állíthatjuk, hogy a „müncheni realizmuson” nevelkedett alkotó mesterien oldotta meg feladatát, tért ki a naturalista részletezés, a túlfűtött pátosz elől. Az aradi emléken az *Ébredő szabadság* és a *Harckészség* alakjaiban megszólalt a remény, míg a győztes váróvívás leeresztett kardot tartó főalakja a harc végét, a honvéd sebesült bekötözött feje az áldozatot jelképezte. Amott a *Haldokló harcos* a névtelen hősök által önként vállalt halált, itt - a Szárnyas Géníusz mint ellentét - az eszme, az élet diadalát, megújulását szimbolizálta.

Az aradi szobor körüljárható zártabb csoportja, a Honvéd-szobor fő nézetre komponált szabadabb, a bronzanyag kínálta zaklatottabb sziluettje egyaránt a francia plasztika ismeretéről és formaadási példáinak követéséről tanúskodott. A kortárs kritika később is szívesen idézte a mester követésre érdemes mércéjeként a két alkotást. Voltak azonban, akik az akkoriban még többnyire földszintes, ódon, apró díszítésű házacskák övezte tér néptelen és alaktalan utcai helyett „... a szabadságharc ezen emléksobrát a fővárosnak, ha nem is kellő közepére, de egyik népesebb terére” óhajtották állítani. Tehát a kritikus lebecsülte az esemény helyszínének szerepét, míg társa, a megvalósítást kifogásolva „a párizsiak által többször megcsodált francia modell rossz variációjának” tekintette. Sőt így kesergett: „... a nemzet egy rosszul sikerült szoborral lett gazdagabb... A csalódás annál jelentékenyebb, mennél több jogunk volt szépet és jót várni az aradi vértanú-szobor hivatást tanúsító szobrásától.”

Az idézett kifogások viszont tükrözik azt az érdeklődést és figyelmet, amely az emlékmű- és szoborállítást a századfordulón kísérte, hiszen a szobrok többsége közakarattól és közadkozásból született.

A kritikai támadások ellenére a mű, szerencsére, jó épségben túlélte a történelmi viharokat, a vár ostrom ideji bombázását, lövetését. 1963-ban a lapok beszámoltak restaurálásról. Márciusban kezdtek hozzá és decemberben már visszahelyezték talapzatára azzal az ígérettel, hogy az 1944-ben elpusztult dízláncokat pótolják a szobor körül. Bronzozott cinköntvény kismintájának másolatát vörös márvány talapzaton 60-70 Ft-ért lehetett megvásárolni Lampel Róbertnél, tudhatjuk meg egy 1896-ból származó hirdetésből. Egy darabja 1941-ben az Almássy-Teleki aukción 120 pengőért kelt el. A Nemzeti Galéria állandó kiállításán szereplő változatát Fái Károlytól vásárolták. 1971-ben Moszkvában, 1991-ben Eisenstadtban, legutóbb, 1996-ban, Lendván és Zalaegersegen mutatták be.

*

Miközben Zala az Aradon és Budán országos összefogással megvalósuló emlékein dolgozott „a mo-

derm Magyarország alapkövét lerakó" szabadságharc emlékművének felállítására a főváros törvényhatósága által kiírt pályázattal a nemzet nagy adósságát igyekezett leróni, hiszen a költők és írók nemzedékeit illető dicsőséges napok méltó megörökítésével a festészet és a szobrászat alig foglalkozott.

A pályázat harmadik pontja előírta: „A művész feladata oly művet tervezni, amely által az 1848/49. évi szabadságharc, mint történelmi múltunk egyik dicsőséges eseménye s hazánk politikai és társadalmi átalakulásának nagyszerű határvonala, úgy ezen korszakalkotó eseményhez, mint a nemzet kegyeletéhez és a főváros díszéhez méltóan megörökíthető legyen.” A kiírás a pályázókra bízta a szobor felállításának helyét is. A két leglátványosabb hely az új országház környéke, vagy az Andrássy út körtere, illetve vége egyaránt választható volt. A megvalósításra kettőszázezer forintot szántak.

A művészvilág és a sajtó egyaránt elégedetten állapította meg, hogy szinte valamennyi nevesebb szobrász részt vett a pályázaton: Zala György, Stróbl Alajos, Róna József, a fiatal Köllő Miklós, Szécsi Antal, Sennyei Károly, Donáth Gyula, Szász Gyula és Tóth István Bécsből. A közönség érdeklődése is felülmúlta a várakozásokat. A Tudományos Akadémia palotájában március elsejétől bemutatott pályaműveket rengetegen megtekintették, lelkesen vitatták a látottakat, a művek értékeit, fogyatékoságait. Ki gondolhatta volna, hogy mindez egy máig meddő, teljesítményen várakozás nyitánya volt...

Zala György ezúttal is *Schickedanz Alberttel* készített közös tervet. A parlament egyik homlokzatának tengelyébe szánt, fórumszerűen elrendezett ovális, csak egyik oldalán nyitott térre lépcsőzetes alépítményre állított reprezentatív, bonyolult szoborcsoportot terveztek. A hely megválasztásával is munkájuk alap gondolatát, Magyarország önállóságát, önrendelkezési jogát, alkotmányának helyreállítását igyekeztek hangsúlyozni, hiszen e nemes célokért folytak a szabadságharc magasztos küzdelmei. De tervük költsége - másokéval együtt - többszörösen meghaladta az előirányzott összeget. Központi, hatalmas kiemelkedő talpazatán, kezében világitó fáklával a felvilágosodás szárnyas génusza állt. Hatalmas oroszlánra támaszkodott. A szellem és az erő jelképei mellett a letaposott kígyó az önkényre és az ármányra utalt. A pályázatban megfogalmazott „határvonala”, a polgári szabadság legfőbb tényezőit az egyenlőséget, a sajtószabadságot, a közös terhek megosztását Zala allegorikus alakok csoportjaival igyekezett a köznépi számára is érthetővé, szemléletessé tenni. A tizenkét pont tömör, közérthető, mozgósító erejű követeléseiből a legfontosabbak itt a plasztika nyelvén az alakok attribútumaival, öltözetével, mozdulatával, elrendezésével elevenedtek meg.

A korszakos jelentőségű eseményeket történelmi távlatba igyekezett helyezni. Ehhez Kliéót, a történelemírás alakját hívta segítségül. A kezébe adott könyvbé mintázott „1848, 1849, 1867. Alkotmányért, Hazáért” nemzedékek, ütköző érdekcsoportok felfogását közelítette, hidalta át.

Az oldalsó záró pilléreken két oldalt kis génuszok tartották kezükben a Himnusz, másik oldalon a Szózat vésett kezdősorait.

Az övező alapok oldalában domborműveket helyeztek el. Jobb oldalon 1848. március 15-én Petőfi a „Nemzeti dalt” szavalta. Hallgatói között Jókai, Vasvári, Egressy és Irányi üdvözölte a szabadságot. A jelenet alatti felírás: „Európa minden népe boldogul, haladnunk, boldogulnunk kell nekünk is. Legyen béke, szabadság és egyetértés.” Ezt a *Lelkesedés* - női alakja kezében zászlóval, s a *Mérséklet*, férfi alakja, hüvelyébe helyezve kardját fogta közre.

A másik oldalon az országgyűlésbe érkező István nádori a felelős minisztériummal, élén Batthyány Lajossal örökítette meg az őket üdvözlő képviselők lelkes gyülekezetében. Alatta a mi-

nisztérium névsora olvasható a *Harckészség* és *Áldozatkészség* között. A két oldalt magasodó „Lex” törvénykönyvet tartó ifjú, illetve „Ver/fos” női figurája az igazság tükrével - fogalmazta meg a szabadságharc céljait.

A terv részletesebb leírásával szerettük volna megmutatni, ahogy a korban - irodalomban és szobrászatban egyaránt divatos, részletező, narratív, bőbeszédű, gyakran a mitológiából kölcsönzött allegóriákkal miként törekedtek az erkölcsi, történelmi, jogi, filozófiai fogalmakat megjeleníteni, értelmezni, széles körben elfogadtatni.

Természetesen a művészársak pályaművei hasonló módon és kifejező eszközökkel vállalkoztak a kiírók, a mecénás elvárásainak megfelelni. Közülük a fiatal *Köllő Miklós*nak a kritika által is jól fogadott tervét két okból említjük. Az Árpád, Nagy Lajos, Mátyás idejéből való és a 48-as - magyar történelem fénykoraiból választott - címereket és Görgei alakját is megmintázta. Az ifjú szobrászt Zala is kedvelte, az ő műtermében dolgozhatott.

A sikertelen pályázatot először 1905-ben követte az újabb. Ezen 18 művész indult. Majd úgy tűnt, hogy a két év múlva, 1907-ben megismételt vetélkedés után végre megszülethet a szobor, hiszen a mindössze 27 éves *Szamorovszky Ödön* és a Zala műtermében dolgozó 25 éves *Gách István* műve nemcsak az 12000 koronás első díjat, hanem a megalkotására a megbízást is elnyerte. Művük kérésre mintázott részletét a Műcsarnok kiállításán aranyéremmel is kitüntették. A második díjat Zala György és *Hikisch Rezső* munkájának ítélték. Sokat egyszerűsödött az eredeti terv. Az architektúra nemes nyugalmát és a lezáró koronázó főcsoport, az oroszlánra támaszkodó génusz harmonikus illeszkedését, kapcsolatát dicsérték. Kifogásolták az alsó középső mező csatajelenetét és a talpazat kínuló, különváló csoportjait. Bal oldalon az elesett lováról lebukott, haldokló honvédet, jobb oldalon az életképszerű, szántó ökrös fogatot. A negyedik díjat *Füredi Richárd* kapta. Ő szintén Zala műtermében segédkezett. Azonban ezúttal sem követte a pályázatot szoborállítás. Keserűen jegyezhet le Lyka Károly 1947-ben: „Egy olyan szoborpályázat esik az 1891-es évre, amely tulajdonképpen ma sem dőlt el végleg: a Szabadságharc-szoboré. Akik ennek első pályázatán részt vettek, már mind meghaltak, a pályázat azonban túlélte őket. Még a megbízást is kiadták, de csak a következő évszázadban, a szerencsétlen gyermek azonban máig sem született meg. Kezdetben bizonyos „lojalitást” szempontok húzták-vonták az ügyet, később megakasztotta ezt a világháború s az azt követő válság.” Zala György figyelme is más témákra irányult. 1848-nak máig nincs méltó emlékműve

Jegyzetek

- 1 Vasárnapi Újság, 1899. október 8. 46. évf. 41. sz. p. 686, Az aradi 13 vértanú szobra (I.n.)
- 2 Hét, 1890. június 15. I. évf. 24. p. 387.
- 3 Kovách Géza, (72 éves) történelem, Arad 1997. március 7-én kelt levele: Az aradi szabadságharc szobor története p. 2.
- 4 Vasárnapi Újság; 1893. május 21. 40. évf. 21. sz. p. 366. dr Kovács Dénes: A budavári Honvédszobor leleplezési ünnepélye
- 5 Építészeti Szemle, 1893. p. 162-163 dr Kelemen László: A budai Honvédszobor
- 6 Vasárnapi Újság, 1891. március 15. 37. évf. II.sz. p. 166. dr Kovács Dénes: A szabadságharc szobra
- 7 Lyka Károly: Közönség és művészet a századvégen 1947., Művészeti pályázatok p. 56.

Képek

- 1 A Buda vári Honvédszobor
- 2 Honvédszobor avatása, 1893 május 21
- 3 Honvédemlék
- 4 Aradi vértanúk emlékműve